

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента на дисертацію Салагуб Людмили Іванівни на тему «Політична історія Гетьманщини XVIII ст.: український історіографічний вимір» й подано на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі історії.

Доба Гетьманщини 1709-1764 рр. є важливим часом у політичній історії України. Тому цілком логічно, що вона стала предметом дослідження для значної кількості істориків. Необхідність аналізу та систематизації вітчизняного наукового доробку з політичної історії Гетьманщини XVIII ст., головним чином, обумовила актуальність дисертації Л.І. Салагуб.

Ступінь обґрунтованості наукових, положень і висновків сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висунуті в даній дисертації, базуються на глибокому всебічному аналізі вітчизняної історіографії політичної історії Гетьманщини XVIII ст. Проведене дослідження дозволило узагальнити існуючі в науковій літературі тенденції та підходи з політичної історії Лівобережжя України 1709-1764 рр. Демонструючи глибоку обізнаність з теми Л.І. Салагуб проявила креативність при визначенні досить складного і фрагментарно вивченого об'єкта дослідження.

Досягнення мети дослідження і вирішення поставлених завдань вимагало використання принципів системності, комплексності, об'єктивності, неупередженості, багатофакторності та історизму. Реалізація їх стала можливою завдяки застосуванню широкої палітри методів наукового пізнання серед яких найбільш вагомими стали аналіз, синтез, індукції, дедукції, абстрагування, конкретизації, класифікації, історико-порівняльний, історико-генетичний, історико-типологічний та проблемно-хронологічний. Кожен із методів використано доцільно, що дозволяє робити висновок про достовірність отриманих результатів.

В ході написання дисертації Л.І. Салагуб отримала цілком *об'єктивні, науково обґрунтовані результати* дослідження українського історіографічного виміру політичної історії Гетьманщини XVIII ст. Серед них найбільш вагомими є наступні: вивчення проблеми українськими дослідниками відбувалося на чотирьох історіографічних етапах – кінець XVIII – «довге» XIX ст. – початок XX ст.; революційні 1917 – середина 1920-х рр.; радянське XX ст.; сучасний, що триває від кінця XX ст. На кожному з них виокремлюються неоднакові історичні наративи; українські історики дослідили ключові аспекти політичного розвитку Гетьманщини 1709–1764 рр. Перспективними напрямками подальшої розробки теми можуть стати політична та правова культура українців XVIII ст.; рівень самоідентифікації українців з українською державою; зовнішньополітичні орієнтири Гетьманщини; здобутки зарубіжних науковців у вивченні політичної історії Гетьманщини; опрацювання документів із зарубіжних архівосховищ і мемуарних джерел.

Дисертаційне дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Текст оформлено відповідно до встановлених вимог. Головні положення дисертації викладено професійно, логічно, послідовно та аргументовано.

Перший розділ містить аналіз доробку дослідників української історіографії політичної історії Гетьманщини XVIII ст., інформативності джерельної бази, а також опис використаних дисертанткою принципів та методів наукового пізнання. Характеризуючи стан опрацювання проблеми Салагуб Л.І. визначила, що шар літератури, тією чи іншою мірою присвяченої критичному аналізу здобутків науковців у вивченні політичної історії Гетьманщини XVIII ст. сформувався протягом XX – початку XXI ст. Такий підхід дозволив їй дійти до думки про те, що роботи дослідників історіографії політичної історії Гетьманщини XVIII ст. можна поділити на три групи: напрацювання, в яких репрезентовано аналіз загальної ситуації в історичній науці на різних етапах її розвитку в контексті вивчення політичної

історії Гетьманщини XVIII ст.; роботи, сфокусовані на висвітленні життєвої шляху та наукового доробку українських істориків Лівобережної України XVIII ст.; праці, безпосередньо присвячені аналізу рівня наукового опрацювання теми політичного становища Гетьманщини протягом 1709–1764 рр. При цьому авторка логічно погоджується з думкою С. Лапшина про те, що тема Гетьманщини, внаслідок небезпечності сюжету, протягом існування радянської доби, перебувала на маргінесі дослідницького поля. Звертає на себе увагу також теза про відсутність узагальнюючої фундаментальної праці з теми дисертації.

Сукупність використаних історіографічних та історичних джерел є цілком репрезентативною і дозволила дисертантці об'єктивно розкрити низку науково-теоретичних проблем розвитку української історіографії політичної історії Гетьманщини XVIII ст. Перші Салагуб Л.І. поділила на три групи – праці XIX – поч. XX ст.; історичні напрацювання науковців XX ст. та наукові дослідження кін. XX – поч. XXI ст.; другі – на законодавчі акти, розпорядчі документи російського царату щодо Лівобережної Гетьманщини, документи Комуністичної партії України / СРСР. Використані під час написання кваліфікаційної роботи принципи та методи наукового пізнання надали авторці змогу дослідити науковий доробок з визначеної проблематики.

Другий розділ дисертації присвячено питанням формування наукового осмислення політичної минувшини Гетьманщини XVIII ст. протягом «довгого» XIX ст. Використання проблемно-хронологічного методу дозволило авторці охарактеризувати те, як політична історія Гетьманщини досліджена в історичній літературі кін. XVIII – пер. пол. XIX ст., а також віднайти відмінності народницької та державницької парадигм в історіографії з теми другої пол. XIX – поч. XX ст. Доведено, що до сер. XIX ст. на розвиток історичної науки визначальний вплив мало бажання козацької старшини та її еліти повернутися до гетьманських традицій, відновлення автономного статусу України. Саме нащадки гетьманів і полковників, українські інтелектуали, в тому числі носії і творці історичних знань, збирачі старовини,

літератори, учителі, частина духовенства, за твердженням Салагуб Л.І. очолили рух за національне відродження. Авторка, дотримуючись наукової позиції В. Яремчука, вказує на закріплення в історіографії політичної історії Гетьманщини пер. пол. XIX ст. традиції біполярності. Вона цілком логічно пояснює цей факт співіснуванням в творах того часу «малоросійського» патріотизму, ностальгійно-патріотичних настроїв щодо своєї «малоросійської» батьківщини, з одного боку, та все більшою етнокультурною орієнтацією на загальноімперські цінності, взірці, канони, лояльністю до політичного режиму імперії - з іншого. Саме з цих позицій проаналізовано «Історію Русів», твори Д. Бантиша-Каменського та М. Маркевича.

Середину та др. пол. XIX ст. здобувачка характеризує як час формування наукового уявлення про політичний поступ Гетьманщини. Аналіз історичної літератури дозволив Салагуб Л.І. зробити висновок про те, що він позначився формуванням народницького напрямку. Доведено, що однією з визначальних рис творів М. Костомарова, В. Антоновича та Д. Яворницького стало засудження діяльності російського царя, спрямованої на обмеження автономних прав українських територій. Авторка також перерахувала проблемні сюжети історіографії політичної історії Гетьманщини. До них було віднесено наслідки переходу гетьмана І. Мазепи на бік Карла XII, склад та компетенції Малоросійської колегії, конфлікт між П. Полуботком та С. Вельяміновим та інші. При цьому, Салагуб Л.І. звернула увагу на те, що розкриття їх відбувалося в межах діад «російський царат – українські терени», «перспективи – політична спроможність» українського народу.

В українській історичній науці злам XIX–XX ст., на думку здобувачки, визначився співіснуванням народницького та державницького напрямів. Головною ідеєю останнього стало дослідження боротьби за національну державу, вивчення державної діяльності української верхівки та національної державної ідеології. Саме через цю призму Салагуб Л.І. висвітлила науковий

доробок М. Грушевського, О. Єфименко, М. Слабченка та інших науковців щодо предмету дисертації. До переліку проблемних моментів тогочасної історіографії з теми дослідження вона віднесла правління українських гетьманів, аналіз їх відносин з російським царатом, взаємодію Лівобережної України та Запоріжжя, ліквідацію автономних прав Гетьманщини. Слушною в цьому руслі є теза про піднесення істориками-державниками знань про політичний розвиток Гетьманщини XVIII ст. на професійний науковий рівень.

У третьому розділі рецензованої дисертації охарактеризовано наукові візії XX ст. щодо теми політичної історії Гетьманщини. Для цього Салагуб Л.І. зосередила увагу на аналізі історіографії кін. 1910-х – 1920-х рр., доробку з теми радянських науковців та істориків з української діаспори. Щодо першого підперіоду здобувачка цілком логічно довела тезу про існування в історіографії років революційного піднесення та українізації трьох напрямків – традиційного, що порівнюється з «золотою добою» українського історіописання; марксистсько-ленінського, прихильники якого критично ставилися до втрати гетьманської автономії, негативно оцінювали імперську агресію, звинувачували козацьку старшину за її зрадництво, багатства, привілеї, за погіршення становища пересічних козаків і посполитих; первинного діаспорного, представниками якого було репрезентовано державницький підхід, обґрунтовано ліквідацію Гетьманщини слабкою політичною організацією української еліти.

В ході опису української радянської історіографії з теми авторка об'єктивно спирається на ідею перебування тогочасної науки в лещатах тоталітаризму, що не сприяло інтересу дослідників до політичної історії України та Гетьманщини XVIII ст. Салагуб Л.І. звернула увагу на те, що зі сторінок досліджень практично зникла тема боротьби українських гетьманів і старшини за автономні права України у XVIII ст. Світоглядний концепт українських радянських авторів щодо історії Гетьманщини, як підкреслила дисертантка, зводився до висвітлення соціально-економічного становища

селянства та козацтва XVIII ст., до реалізації ідеї єдиної історичної ретроспективи українського та російського народів. В свою чергу, здобувачка зробила наголос на тому, що поза межами СРСР формування наукового світогляду істориків-діаспорників другого покоління відбувалося на принципах демократизму. В цьому контексті можна погодитись з тезою авторки про те, що вони, як і перше покоління, прагнули довести здатність українців на подальший розвиток власної державності.

У четвертому розділі Салагуб Л.І. проаналізувала здобутки сучасних українських науковців щодо політичної історії Гетьманщини. Сукупність сучасних робіт з теми авторка поділила не за хронологічною, а за тематичною ознакою на чотири групи – присвячені інституту гетьманства, шляхам інкорпорації Гетьманщини російським царатом, політичній культурі населення, участі Гетьманщини XVIII ст. у міжнародних відносинах. При цьому, здобувачка виокремила спільну рису для всіх праць сучасних істориків. Остання, за текстом, полягає у наявності дослідницької уваги до віх української минувшини, в яких відображена боротьба українського народу та його керівників спочатку за збереження автономних прав України в межах Російської імперії, а згодом – намагання українською нацією здобути незалежність і побудувати власну державу.

Крім того, постаті українських гетьманів та їхня діяльність висвітлюються як боротьба українських гетьманів за автономні права Гетьманщини, а не як зрадницькі дії щодо російського царату; діяльність російських установ на території України періоду безгетьмання розглядається як колонізаторська. Салагуб Л.І. наголосила на тому, що у царині історії Гетьманщини сучасні українські дослідники здійснили справжній інформаційний прорив. Передумовою цього, на думку дисертантки, стало залучення до наукового обігу широкого кола нових джерел.

Практичне значення одержаних результатів рецензованої роботи полягає в окресленні історіографічного виміру політичної історії Гетьманщини XVIII ст. Кваліфікаційна робота Салагуб Л.І. може бути

використана як основа для дослідження політичної історії України до ринково-капіталістичної трансформації. Матеріали дисертації доцільно використовувати під час написання наукових праць, підготовки тематичних підручників і навчальних посібників, лекцій, спецкурсів з історії та історіографії України.

Дисертаційна робота написана відповідним для робіт такого типу науковим стилем; виклад наукових положень та висновків зроблено логічно, грамотно. Основні ідеї та результати здійсненого дисертанткою дослідження отримали достатнє висвітлення в наукових статтях і доповідях на наукових конференціях, а саме 7 статтях у фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні, 8 публікацій апробаційного характеру.

Дисертація «Політична історія Гетьманщини XVIII ст.: український історіографічний вимір» є завершеною науковою працею.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Л.І. Салагуб в цілому, варто звернути увагу на деякі зауваження:

1) Аналіз історичних джерел у підрозділі 1.2. обмежений законодавчими актами, розпорядчими документами російського царату щодо Лівобережної Гетьманщини, документами Комуністичної партії України / СРСР. До нього логічно було б додати інформацію про відповідні законодавчі акти та документи, що були створені протягом останніх 30-ти років розбудови державності України.

2) Під час опису сфери використання принципу системності у підрозділі 1.3. авторці логічно було б надати дотримувану нею дефініцію поняття «політична історія», а також перелік неподільних елементів політичної історії Гетьманщини XVIII ст., як досліджуваної системи. В тексті також є ознаки використання міждисциплінарних – ретроспективного та футуроспективного – методів наукового пізнання, про що інформацію також доцільно було б згадати.

3) Текст дисертації мав би більш досконалий вигляд, якби авторка додала до нього аналіз праць В. Рубана «Краткая летопись Малыя России с

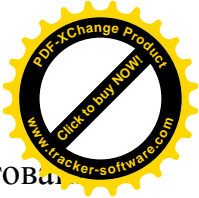
1506 по 1770 год, с из'явлением образа тамошнего правления» (1777 видання), М. Аркаса «Історія України-Русі» (1908 р.), Д. Донцова «Бестія без голови» (2016 р. перевидання). Поряд з прізвищами І. Крипякевича та М. Голубеця варто було б згадати І. Тиктора. Щоб визначити авторську позицію можна було б торкнутись питання авторства «Історії Русів». Логічно було б простежити еволюцію поглядів щодо політичної історії Гетьманщини І.К.Рибалка та Г.К. Швидько.

4) Досягнення останнього завдання дисертації, що пов'язане з визначенням перспектив подальшого дослідження політичної історії Гетьманщини (с. 24) має дуже стисле текстове відображення, що потребує додаткової аргументації чи пояснення. Можливо його доцільно було б репрезентувати у додатках у вигляді двовимірної матриці, критеріями та індикаторами якої стали б: прізвище науковця; розглянуті елементи політичної історії Гетьманщини XVIII ст.; дослідницькі лакуни.

5) Потребують додаткового пояснення понятійні номінації «історіографічна україністика» (с. 25), назви методів «аналізу-синтезу», «індукції-дедукції» (с.48), «аналітико-синтетичний» (с. 23), використання прізвища Н. Полонської-Василенко у вигляді «Н. Василенко-Полонська» (с. 121), а також наявність слова «процес» у формулюванні предмету дисертації – «Предметом дослідження виступає процес зародження, нагромадження та розвитку наукового знання з урахуванням здобутків і дослідницьких лакун у межах різних етапів історіографічного поступу щодо політичного розвитку Гетьманщини XVIII ст.» (с. 22).

Втім, перелічені зауваження, недоліки й побажання не створюють принципового впливу на загальні наукові висновки, зроблені дисертанткою.

В цілому, узагальнюючи результати ознайомлення з дисертацією Л.І. Салагуб «Політична історія Гетьманщини XVIII ст.: український історіографічний вимір», можна засвідчити, що дисертація є самостійною науковою працею, виконаною особисто здобувачкою у вигляді спеціально

підготовленого рукопису, містить оригінальні науково обґрунтовані результати і наукові положення, містить положення, що дійсно представляють цінність для вітчизняної історичної науки. Відповідає вимогам до дисертацій, що подаються на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань – 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – історія та археологія. Авторка дослідження, Салагуб Людмила Іванівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі історії.

Рецензент:

д.і.н., професор кафедри соціальної
філософії

та управління ЗНУ

О.М. Приймак